

As a result of the third forum, the participants of the event adopted the Declaration calling the society for supporting and helping religious leaders and organizations to establish true interreligious dialogue aimed at improvement of mutual understanding and respect. The fourth Congress of Leaders of World and Traditional Religions was held on May 30-31, 2012 in Astana. The agenda of the event was “Peace and accord as a choice of humanity”. 85 delegations from 40 world countries took part in the forum[1, p 214]. The first sitting of the Religious Leaders Council was held within the 4th Congress. The purpose of establishment of the council was to determine priorities and mechanisms ensuring a dialogue and cooperation with the other forums and international organizations that aim their work at the dialogue of cultures and economic cooperation. Upon completion of the Congress, the participants adopted a statement. In the document, the religious leaders addressed people and asked them to strive for cooperation, accord and peace, justice and creation for the love of future of our planet.

The 5th Congress of Leaders of World and Traditional Religions was held on June 10-11, 2015 in Astana. There were more than 80 delegations from 42 countries of the world, among whom the UN Secretary General Ban Ki-moon, King Abdullah II of Jordan, and the Head of the Finnish Republic Sauli Niinistö[2, p 129]. The anniversary 5th Congress was of particular importance because of the increasing global geopolitical tensions, as well as ethnic and religious conflicts in different parts of the world.

That is why the central theme of the event was “Dialogue for Peace and Development,” as it is the willingness to compromise which serves as the starting point in strengthening stability and harmony on the planet. Over the years of its existence, the congress vividly demonstrated that all religions globally have the same goals. These are overcoming of spiritual vacuum and threats of crisis of moral and spiritual values of the society. It is the necessity of strengthening the foundation of any society – values, diligence, honesty and justice. Besides, the power of religions is their ability to prevent conflicts, intolerance and radicalism in any society[3, p 245].

Kazakhstan shows the world an example of the nationwide consensus and consolidation of the society through holding the Congress of Leaders of World and Traditional Religions. Our country has great experience in preserving interethnic and interconfessional accord and is ready to effectively cooperate in this sphere.

The initiative of the Head of State on bringing together the world religious leaders in Astana has an important meaning for development of the global process of the dialogue of cultures and civilizations.

References

1. Kydyraliyev D.K. «Zemlya obetovannaya». - 2-ye izdaniye. - Astana: Delovoy Mir Astana, 2014.
2. Assambleya naroda Kazakhstana: dvadtsat' let istorii. - Almaty, Informatika, 2015.
3. Gosudarstvennaya politika v oblasti sotsial'nykh i mezhdunarodnykh otnosheniy Respubliki Kazakhstan: aktual'nyye problemy i mekhanizmy realizatsii / metodicheskaya pomoshch'. Astana: Akademiya gosudarstvennoy vlasti pri Prezidente Respubliki Kazakhstan, 2016.

1940-1950 ЖЫЛДАРДАҒЫ ОРТАЛЫҚ ҚАЗАҚСТАНДАҒЫ СТЕПЛАГ ЛАГЕРІНІҢ ТАРИХЫ

Болат М.Д., магистрант

(Ғылыми жетекшісі: т.ғ.к., доцент **Абдрахманова К.К.**)
Академик Е.А.Бөкетов атындағы Қарағанды университеті
Қарағанды қ. Қазақстан

1930-1950 жылдары кеңестік қоғамда орнаған саяси режим кезінде мемлекеттің жеке адам үстінен абсолюттік билігі орнады. Халықтың сана-сезімін Коммунистік партия белгілеген идеологиялық ұстанымдармен сәйкестендіру әрекеті үздіксіз жүргізілді. Тоталитарлық жүйе халықтың қоғамдық, экономикалық және саяси жағдайын уысында ұстады. Қазақстанда қоғамдық құрылыстың тоталитарлық моделін бекіте түсу 20-30-жылдары үзіліссіз жүргізілген саяси қуғын-сүргін шараларына ұласты. Еңбекпен түзету лагерьлері мен колониялары Бас басқармасы (ГУЛАГ) сол кездегі мемлекеттік жүйенің ажырағысыз бөлігіне айналды. 1930 жылғы 25 сәуірде лагерьлерді басқаратын ОГПУ құрылып, бір жылдан кейін ГУЛАГ ОГПУ атала бастады. 1930 жылы мамыр айында КСРО ХКК «Қазақстанда еңбекпен түзету лагерін құру туралы» қаулы қабылдады. 1931 жылы 19 желтоқсанда «Гигант» кеңшары ОГПУ-дің Қарағанды жеке еңбекпен түзету лагері болып қайта құрылып, қысқаша «Қарлаг ОГПУ» аталды. Қарлагта 1 млн-дай тұтқын тіркелген. Тұтқындар

құрамы үнемі өзгеріп отырды. Жаңадан леклегімен адамдар әкелініп, кезең-кезеңмен өзге лагерьлерге жәнелтіліп жатты.

1948 жылдың қыркүйегінде № 39 әскери тұтқындардың жойылған Джекқазған лагерінің базасында № 4 Ерекше лагерь құрылып, «дала лагері» деп аталды, ол Карлаг аумағының бір бөлігін алды. Ол КСРО-ның барлық тұтқындарының 3% - ы саналған Гулагтың ең ірі құрылымы болды. Аумағы Қарсақпайдан Балқашқа дейін созылды. Лагерьдің орналасуы – Қазақ ССР Рудник кенті, Қарағанды темір жолының Новорудная станциясы, одан кейін Кеңгір кенті, 1954 жылдан Үлкен Жезқазған кенті деп аталды [1, 1 б.].

1948 жылдың 29 шілдесінде Степлаг құрамына Кеңгір кентінің № 1, 5, Байқоңыр кентінің № 2, Жезді кентінің № 3, Жезқазған кентінің № 4 лагерьлік пункттері, Қарағанды ЕТЛ «Жұмабек» екінші Долина бөлімшесінің ауыл шаруашылық учаскесі, жалпы контингентті ерекше орынға ауыстыра отырып енгізілді. 1950-ші жылдардың басында КСРО ІІМ Степлагының құрылымына 9 лагерьлік бөлімше кірді. Қамаудағылар Кеңгір су қоймасы мен су торабының, ЖЭО, байыту фабрикасының және Кеңгір кентінің (болашақ Жезқазған қаласының) әлеуметтік мәдени-тұрмыстық объектілерінің, Крестовский кентінің және Теректі станциясының құрылысына, шахталар мен карьерлерде кен өндіруге жұмылдырылған, өндірістік және тұрғын үй объектілерін салды. Сонымен қатар, сотталғандар Жезқазған, Рудник, Крестовский, Жезді кенттерінде, кірпіш зауытында тас карьерлерде жұмыс істеді, саман дайындауға, ауыл шаруашылығы қызметіне тартылды, ағаш ұстасы, тігін, етік және етік-тігінші шеберханаларында еңбек етті, кең тұтынылатын тауарлар, керамика және жиһаз өндірумен айналысты. 1954 жылдың 10 маусымына Степлагта 20698 тұтқындар ұсталынды, оның ішінде 4021 – әйелдер. 20 жылдан астам мерзімге сотталғандардың саны 7784, 15 жылдан 20 жылға дейін – 3044, 10 жылдан 15 жылға дейін – 9441. Қылмыстың сипаты бойынша сотталғандардың саны келесі түрде бөлінді: Отанға опасыздық – 14785, шпионаж – 1201, террористер – 772, троцкистер – 57, зиянкестік – 79, контрреволюциялық қарсылық – 57, диверсия – 192, антисоветтік қарсылыққа қатысу – 1140, антисоветтік үгіт – 755, көтеріліс және саяси бандиттік – 1421 [1, 2 б.].

Тұтқындар мен күзеттің өзара қарым-қатынасы туралы осы факт бойынша айтуға болады. Ағаш өңдеу зауытында әскерлендірілген күзеті Мелешенко қаруды заңсыз қолданды және объект аймағында қамалған Сысоевты өлтіреді. Осы жағдайды пайдалана отырып, зектердің бір бөлігі жаппай бағынбауды ұйымдастырды, адамдар екі күн жұмысқа шықпады. Олар 2 айға айып барағына қамалды. КСРО ІІМ басшылығын Степлагта болған оқиғаға қатты алаңдатты және оны төтенше жағдай деп бағалады. Ведомстволық көзқараспен байланысты оқиғалардың сипаты мен мазмұнын бағалаудағы белгілі үрдістерге қарамастан, көтерілістің себептері туралы мәселеде ІІМ басшылығы түсінушілік позицияны алды. КСРО ІІМ Алқасы бұл төтенше жағдай тұтқындарды ұстау режимін қамтамасыз ету бойынша лагерь әкімшілігі мен жедел аппараттың әлсіз жұмысының, сондай-ақ КСРО ІІМ ГУЛАГ тарапынан еңбекпен түзеу лагерлеріне басшылық деңгейінің төмендігінің салдары болып табылатынын атап өтті. ІІМ алқасы қатысушылардың әрекеттері мен құрамына қатысты мынаны атап өтті: «Лагерь әкімшілігінің салғырттығын пайдалана отырып, 17 мамыр күні ұлтшылдардың белсенді бөлігінің қолдауымен СССР ІІМ Гулагы үшінші лагерьлік бөлімшеге әкелген рецидивист-қылмыскерлер саман дуалдарын бұзды және шаруашылық аймағы мен әйелдер аймағына кірді. Лагерь әкімшілігінің тәртібін қалпына келтіруге әрекет жасаған кезде қамаудағылар пышақпен, тастармен және металл заттармен қаруланып, қарсылық көрсетті. Автоматшылар қару қолдануға мәжбүр болды».[2, 1 б.]. Степлаг тұтқындарының ірі көтерілісінің басында 1954 жылдың 16 мамырында болған оқиғалар басталды. Бұл күні № 3 лагерь бөлімшесінің үшінші лагерьлік пунктінің 30-дан астам қамаушыдан тұратын топ Әкімшілік пен қадағалау құрамына бағынбай, екінші және үшінші лагерьлік пункттерді бөлетін дуалдан өтіп, екінші лагерьлік пункттің аумағына басып кірді. Қарсылық көрсетіп, топ шаруашылық ауладан әйел аймағына жүргірі. 16 мамыр күні кешке 200 – ден астам адам екінші лагерьлік пункт аумағына кірді. Әйелдер лагерьлік пунктінің аумағына қайта басып кірді. Айып изоляторының есігінің құлыптары бұзылып, кезекші қадағалаушы ұрып-соғып, алты тұтқын изоляторының камерасынан өз бетімен босатқан. Сол күні 16 мамырда 50-ден астам адам тобы үшінші лагерьлік пункттің қамауындағылары айып және тергеу изоляторларына шабуыл жасады. Тәртіпті қалпына келтіру үшін сарбаздардың автоматтары қарулы тобы енгізілді. Қамаудағылар ескерту және жоғары атуға жауап бермеді. Сарбаздарды таяқпен, тастармен және басқа заттармен лақтыра бастады және күзет қаруды қолданды. 18 адам қаза тауып, 70 адам жараланды. Степлагтағы Кеңгір көтерілісі туралы 17 мамыр 1954 жылы «№ 030 дала лагері басқармасы бастығының м. а. И. Щетининнің ІІМ ГУЛАГ бастығы И. И. Долгихтың 3-ші лагерь бөлімшесіндегі төтенше жағдай» туралы жеделхатта:

«ІМ дала лагерінің 3-ші лагот бөлімінде төтенше жағдай, қару қолданылған. Қамаудағылар тарапынан өлтірілген адамдар бар. Комиссияны жіберуді сұраймын», - деп жазылған. [2, 1 б.] 18 мамырда Қарағанды облысының ІД бастығының қаруды қолдануға тыйым салу туралы өкімі келіп түсті. Осыны пайдалана отырып, қамаудағылар қадағалаушылар мен офицерлерді ұстап, оларды ұрып, содан кейін атыс сызығына лақтыра бастады. 18 мамыр күні 3200 адам жұмысқа шықпады. 1954 жылғы 18 мамырда КСРО Ішкі істер министрі С. Н. Кругловқа Қазақ КСР Ішкі істер министрі В. В. Губинге 3-ші лагерь бөлімшесіндегі тәртіпсіздіктерді жою жөнінде шаралар қабылдау туралы № 60 жеделхатта: «Байланысты төтенше ережеге сәйкес Степлагтың үшінші лагерьлік бөлімшесі ұсынамын: Сізге жеке тобымен бірге жедел қызметкерлерінің автобусы да Степлаг жою бойынша шаралар қолдану үшін тәртіпсіздік бастаушылар мен ұйымдастырушылар қылмыстық жауапкершілікке тартылсын, қалған белсенді қатысушыларды 00721 — 50-ші жылғы бұйрыққа сәйкес түрме режиміне ресімдесін және кейіннен КСРО ІМ түрме басқармасына қаулылардың көшірмелерін ұсына отырып, Жоғарғы оралдық түрмеге дереу этап өткізсін. Жағдайы туралы Степлаге және қабылданған Сізбен шаралар ұғындыру» [2, 1 б.].

1954 жылғы 18 мамырдағы № 12.001 В.В. Губина С.Н. Кругловқа 3-ші лагерь бөлімінде қамаудағылардың жаппай бағынбауы туралы жеделхатта: «18 мамырға қараған түні дала лагерінде 3-ші лагерь бөлімшесінде лагерь әкімшілігінің тұтқындары жаппай бағынбады, 400-ге жуық адам әйелдер аймағына кіруге тырысты, екі тас қабырғасын бөлшектеді, ескерту және жоғары атуға жауап бермеді, нәтижесінде қамаудағылар бойынша қару қолданылды, 13 адам қаза тапты, 32 адам ауыр жараланды, 27 жеңіл жараланды, лагерь аймағында қызметтік тұрмыстық үй-жайлар қирады, сондай-ақ 18 мамыр күні жалғасты, 3200 адам жұмысқа шықпады». 20 мамыр күні таңертең бағынбау және қамаудағылардың барлығы жұмысқа шықпады. Лагерь қызметкерлері тұрғын аймаққа вахтадан тыс жерге өмір сүру үшін қауіптілік туралы ескертумен жіберілмеген. 19 мамыр күні кешкісін Жезқазған қаласына КСРО Бас Прокурорының көмекшісімен ГУЛАГ бастығының орынбасары Бочков келді. Бұл жерде Қазақ КСР Ішкі істер министрі Губин, республика прокурорының орынбасары болды. Қарағандыдан 100 сарбаз бекітілді. 20 мамыр күні сағат 12-де ІМ мен прокуратура өкілдері келіссөздер жүргізу аймағына кірді. [3, 1 б.] Нәтижесінде үкімет комиссиясына берген уәдесін алмастыра отырып, 17 мамыр күні қару қолдану фактісін түсіну, сынақ, кездесу және хат алмасу түрінде жеңілдіктер енгізу үшін қамаудағылар 20 мамыр күні сағат 17-ден бағынбауды тоқтатуға және 21 мамыр күні жұмысқа шығуға келісім берді. Бұл қақтығыс таусылған сияқты. Алайда, 24 мамыр күні украин және литвалық ұлтшылдар тобы тұрмыстық және кезеңдерден жасырынып, жұмыстан бас тарту туралы шешім қабылдады. Нәтижесінде 25 мамырда үшінші лагерь бөлімшесінің контингенті жұмысқа шықпады [4, 1 б.]. Қазақ КСР Ішкі істер министрінің орынбасары С. Ю. Юсуповтың КСРО Ішкі істер министрінің орынбасары С. Е. Егоровқа 3-ші лагерь бөлімшесіндегі жағдай туралы № 0/460 хаты 1954 жылы 20 мамырда: «Қарағанды облысының ПББ бастығы полковник Коноваловтың мәлімдеуінше, Степлагтың 3-ші лагот бөлімінде 20 мамыр күні келесі жағдай: ерлер мен әйелдер арасындағы қарым-қатынас, барлық қамаудағыларға бағынбау және жұмысқа шықпау жалғасуда. Лагердің қызметкерлері тұрғын аймаққа вахтадан тыс жерлерге қамаудағылардың өміріне қауіп төнгені туралы ескертумен жіберілмейді. 19 мамыр күні кешке ерлер мен әйелдер арасындағы атыс аймағынан 18 мамырда қару қолданғанда 14 адам қаза тапты. Жараланғандар да оларға медициналық қызметкерлер тарапынан медициналық көмек көрсетілетін аймақта орналасқан. Қажетті дәрі-дәрмектер бар. Аймақта болған азық-түлік қамаудағылар арасында олар белгілеген норма бойынша бөлінеді. Келіссөздерге қатысушы қамаудағылардың өкілдері өздерін шақырушы, өлтірілген адамдардың мәйіттерін аймаққа қайтаруды, қару қолдануға кінәлілерді жазалауды талап етеді, содан кейін олар одан әрі келіссөздер жүргізетін болады. Аймақ күзеті күшейтілген, Қарағандыдан 100 сарбаз бекітілді, қашу жоқ. Директордың орынбасары ҚазКСР ішкі істер министрі Жолдас Губин және республика прокурорының орынбасары бар, олар бүгін сағат 12.00-де аймаққа барады. Степлагтың басқа нысандарында қамаудағылардың барлығы жұмыс істейді». [5, 1 б.] 1954 жылы 20 мамыр № 0/461 С. Ю. Юсупов С. Е. Егороваға ІМ және прокуратура өкілдерінің 3-ші лагерь бөлімшесінің қамауындағыларымен келіссөздері туралы хатта: «20 мамыр күні жергілікті уақыт бойынша сағат 15.00-де алынған Қарағанды облысы ІД-нің хабарлауынша, бүгін Қазақ КСР Ішкі істер министрі товарищ Губин, зам. нач. Гулаг товарищ Бочков және прокуратура өкілдерімен Степлагтың 3-ші лаготделения кездесу пәтерлері аймағы араланды. Келіссөздер нәтижесінде қамаудағылар 20 мамыр күні сағат 17-ден бастап бағынбауды тоқтатуға, толық тәртіпті сақтауға, аймаққа баруына, лаготбөлім қызметкерлерінің міндеттерін орындауына кедергі келтірмеуге уәде берді. Келіссөздерден кейін әйелдер аймағымен қарым-қатынас тоқтады, өзін тыныш ұстап, бүгін түнде

және 21 мамыр күні таңертең жұмысқа шығуға уәде берді». [6, 1 б.] 1954 жылғы 22 мамыр № 0/462 С. Ю. Юсупова С. Е. Егороваға 3-ші лагерлік бөлімшеде тәртіпті қалпына келтіру туралы: «Қарағанды облысының ІД бастығы полковник Коноваловтың хабарлауы бойынша 21 мамыр күні таңертең Степлагтың 3-ші лагот бөлімінде тәртіп қалпына келтірілді. Тұтқындардың абсолюттік көпшілігі жұмысқа шықты. Қаза тапқандардың барлығы 18 адам, жарақат алғандар 70, соңғысына қажетті медициналық көмек көрсетіледі. Негізгі кінәлілерді — тәртіпсіздіктерді ұйымдастырушыларды анықтау және оқшаулау бойынша іс-шаралар жүргізілуде». [7, 1 б.]

«Бағынбау жолын кесу керек». Енді көтерілістің соңғы кезеңі туралы. Осы уақытта қамаудағылар мен лагерь әкімшілігі арасында 40 күн бойы қарсыласудың аяқталуын қойған іс-шаралар дайындалды және жүзеге асырылды. 24 маусымда Кенгірге әскери эшелон келді, оның құрамында Т-34 танкінің 5 экипажы болды. Техника бар платформалар Қарағанды-Жезқазған темір жолының 60-шы разъезіне қабылданып, түсірілді. Кенгірге дейін 36 шақырым болды. 1954 жылғы 26 мамыр Ішкі істер министрі С. Н. Кругловтың және КСРО Бас прокуроры Р. А. Руденконың КСРО Министрлер Кеңесі мен КОКП ОК-нің 3-ші лагерь бөлімшесінің тұтқындарына жаппай бағынбау туралы баяндауы: «Қазақ КСР Жезқазған ауданындағы дала еңбекпен түзеу лагерінің 3-ші лагерь бөлімшесінде 4 мыңнан астам адам бар қамаудағылар осы жылдың 25 мамырында жұмысқа шығудан бас тартты. Жұмыстан бас тарту олардың талаптары қанағаттандырылмағандықтан уәжделген. Қамаудағылар көршілес жатқан лагерь бөлімшесінің әйелдер аймағымен еркін қарым-қатынас жасауға рұқсат беруді талап етті. Сонымен қатар, 25 ұшқыш үшін жаза мерзімін қысқарту қажеттілігі туралы талап, сондай-ақ оларды отбасымен бірге жұмыс орындарында еркін тұру үшін жіберу туралы талап қойылды. Оқиға орнына қажетті шаралар қабылдау үшін КСРО Ішкі істер министрінің орынбасары ұшақпен жіберілді. Егоров, КСРО ІІМ ГУЛАГ бастығы. Және КСРО прокуратурасының қорытынды орындарын қадағалау басқармасының бастығы. Вавилов КСРО ІІМ қызметкерлері тобымен бірге. Жергілікті жерде сондай-ақ далалық еңбекпен түзеу лагерінің 3 лагерь бөлімшесінде лагерьлік тәртіптің бұзылуын жою шаралары қабылдануда» [8, 1 б.].

1954 жылғы 16 мамырдан 25 маусымға дейін жалғасқан бес жарым мыңнан астам адам қатысқан ІІМ дала лагері үшінші лагерь бөлімшесінің қамауындағылардың көтерілісі 26 маусымда аймаққа енгізілген әскерлер мен танктермен басылды. Операция жетекшілері техниканы қажетті жерлерге жасырын шоғырландыра алды. 3 сағат 30 минутта шабуыл басталды. Қарсылық кезінде қамаудағылар қолдан жасалған гранаттар, пистолеттер, шындар, темір шыбықтар мен тастар қолданған. Әскерлермен бос снарядтармен танкілердің зеңбіректерінен от ашылды, зымырандар, айдауыл-қарауылдық иттер қолданылды. Операция таңғы 5-те аяқталды. Көтеріліс басылды [9, 1 б.].

Жезқазған мыс зауытының сыртында лагерь барақтарынан қалған ескі үйінділері әлі де көзге шалынады. Оны көрген сайын бас еркінен айрылып, еріксіз еңбекке жегілген мыңдаған жандардың қасіретті тағдыры ойға оралады. Қуғын-сүргіннің қым-қуыт ізі бұл топырақта әлі жатыр. Сол бір сұрапыл да сұрқай кезеңді естен шығармаған да жөн.

Пайдаланылған әдебиеттер

1. Қазақстан тарихы: Аса маңызды кезеңдері мен ғылыми мәселелері. М. Қойгелдиев, Ә. Төлеубаев, Ж. Қасымбаев, т.б. - Алматы: Мектеп, 2007. — 304 бет
2. «Индустриальная Караганда». 2011. - 31 мая
3. ЖТМ ОФ. 498 Оп. 39
4. ЖТМ ОФ. 498 Оп. 39
5. ЖТМ ОФ. 89 Оп. 3
6. ЖТМ ОФ. 89 Оп. 3
7. ЖТМ ОФ. 31 Оп. 52
8. ЖТМ ОФ. 31 Оп. 32
9. Козлов В. П. История Сталинского ГУЛАГа: Восстания, бунты и забастовки заключенных. — М.: РОССПЭН. Т. 6, 2004. - 734 с.